

ALFRED NORTH WHITEHEAD (1861. – 1947.)

SADRŽAJ

1. ŽIVOT I DJELA

1. ŽIVOT I DJELA

Rođen u Ramsgateu (Engleska), a umro u Cambridgeu (SAD). Postao je zajedno s B. Russellom poznat po zajedničkom objavljenju knjige *Principia Mathematica*. Whitehead je zapazio mladoga Russella kada ga je zbog kandidature za stipendiju morao ispitivati. Russell se pokazao vrlo inteligentnim. Bio je zapravo Whiteheadov najnadareniji učenik i vjerni suradnik. Whitehead je bio sin anglikanskog pastora i studirao je matematiku u Cambridgeu (Engleska). Njegov se interes, osim na matematiku, protezao i na druga područja, posebno na fiziku i teologiju. S teologijom se, posebno pod utjecajem J. H. Newmana intenzivnije bavio. Predavao je najprije fiziku u South Kensingtonu (Engleska) da bi se 1924. g. preselio u Ameriku i predavao filozofiju na Harvardu. Njegova apstraktna, po matematičari impregnirana misao, i njegove po fizici dohvaćene spoznaje prirode postali su u njegovoj filozofiji na osebujan način plodonosni. Svako je apstraktno pravljenje pojmova za njega samo pokušaj da u beskrajnoj kompleksnosti stvarnosti dohvati konkretne činjenice. Ta sposobnost da utvrdi činjenice nije privilegij prirodnih znanosti, kako je to po Whiteheadovom mišljenju mislio o realnosti slijepi pozitivizam.

Isto onako kao što nije mogao prihvatiti pozitivizam, tako nije mogao prihvatiti ni Kantovu filozofiju ukoliko je u njoj objektivni svijet tek puki konstrukt subjektivnog iskustva. Kantovo divljenje nad noćnim zvjezdanim nebom Whitehead je komentirao kao »trijumf očitosti nad filozofijskim ishodištem¹«.

Stvarnosti ljudskog doživljaja, koji je više nego tek puki osjetni opažaj, prethodi umu i daje mu zadatak da potiče umjetnost. Unatoč nekih pragmatičnih postavki unutar Whiteheadove filozofije ostaje njegovo glavno djelo *Process and Reality. An Essay in Cosmology* (1929). U njemu je razvio sustav kategorija koji mu je trebao dozvoliti da pojedinačne fenomene stvarnosti interpretira u sveukupnom kontekstu prirode. Centralna je kategorija njegove kozmologije stoga »proces«, koji je stupio na mjesto »supstancije« kako je to tumačila prijašnja filozofija. Whitehead promišlja svijet kao sastavljen od točno omeđenih pojedinačnih stvarnosti koje on naziva »stvarna pojedinačna bića«. Drugačije nego Leibnizove monade ta »pojedinačna bića« stoje u najrazličitijim, međusobno ovisnim relacijama i postavljaju u procesu realnosti nove

¹ Polazištem

i nepredvidive odnose. Bog nema zadatak, kao kod Leibniza, da bude jamac zadanog reda, već on uzrokuje nemir u svemiru. Uz cijenu disharmonije draži stvorenje da se uspne do viših oblika samo-ostvarenja a time i do novih konstelacija pojedinačnih bića. Pri tome posebno važnu ulogu imaju apstraktni modeli, oblici i pojmovi.

Svaku ideju Whitehead shvaća kao »proročanstvo koje radi na svojoj vlastitoj realizaciji«. U svom objavljenom djelu *Adventures of Ideas* (1933) na primjeru europske povijesti, koja je impregnirana postavkama Platona i Aristotela, Whitehead pokazuje djelotvornost ideja. Budući da »pojmovi« omogućuju uspostaviti odnose i misle nove stvarnosti, oni mogu postati orijentacijskim točkama. Ljudi djeluju u smislu relacije prema njima i tako utjelovljuju nove perspektive u procesu povijesti.

Whitehead je u svom kompleksnom filozofskom sustavu svjestan pojmovne nejasnoće, ali i procesualnosti te konačno i nezaokruženosti svoje vlastite filozofije. I pojmovi su u svojim raznorodnim moćima zahvaćanja na stvarnost ostvareni u procesu i ne mogu nikada u potpunosti dohvatiti samu stvarnost. Stoga se Whiteheadovo djelo pokazuje, ne u konačnici zbog toga što ono niječe podjelu duhovnih i prirodnih znanosti, kao uvijek poticajno sidrište različitih disciplina, od teologije preko fizike do biologije i ekologije. On naime zastupa tzv. teoriju holizma prema kojoj se cjelina smatra nečim većim od zbroja dijelova.

U svojim djelima s religioznom tematikom Whitehead je zastupao mišljenje da religija nije prvotno društvena činjenica. Čovjek je na koncu osamljenik. Whitehead čak tvrdi da onaj koji nikada nije bio sam, taj nikada nije religiozan. Religija je avantura duha.

Bog je nužan radi dva razloga: bez njega ne bismo mogli postaviti niti razumjeti pitanje događaja - što ni kako? Ako se niječe Bog ostaje samo mogućnost nijekati opstojnost konkretnih bića. Bog je u svijetu istodobno imanentan i transcendentan. On je počelo harmonije, reda, vrednote, mira, i zato od njega ne može potjecati zlo. Bog je, za Whiteheada, dobar u moralnom smislu i vodi do kvalitativnog progressa u svijetu.